

IV ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ФАРАБИ ФОРУМЫ
Әбу Насыр әл-Фарабидің 1155 жылдығына арналған
«АДАМЗАТ ТАРИХЫНДАҒЫ ӘЛ-ФАРАБИ МҰРАСЫ»
атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік
конференция материалдарының
ЖИНАҒЫ

IV МЕЖДУНАРОДНЫЙ ФАРАБИ ФОРУМ
СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
Международной научно-практической конференции
«НАСЛЕДИЕ АЛЬ-ФАРАБИ В ИСТОРИИ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА»,
посвященной 1155-летию Абу Насра аль-Фараби

IV INTERNATIONAL FARABI FORUM
THE COLLECTION OF MATERIALS
of the International Scientific and Practical Conference
«AL-FARABI'S LEGACY TO THE HISTORY OF MANKIND»
dedicated to the 1155th anniversary of Abu Nasr Al-Farabi

Алматы, 2025 жыл

ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

IV ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ФАРАБИ ФОРУМЫ

**Әбу Насыр әл-Фарабидің 1155 жылдығына арналған
«АДАМЗАТ ТАРИХЫНДАҒЫ ӘЛ-ФАРАБИ МҰРАСЫ»
атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдарының
ЖИНАҒЫ**

2-3 сәуір 2025 жыл

IV МЕЖДУНАРОДНЫЙ ФАРАБИ ФОРУМ

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
Международной научно-практической конференции
«НАСЛЕДИЕ АЛЬ-ФАРАБИ В ИСТОРИИ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА»,
посвященной 1155-летию Абу Насра аль-Фараби**

Алматы, 2-3 апреля 2025 года

IV INTERNATIONAL FARABI FORUM

**THE COLLECTION OF MATERIALS
of the International Scientific and Practical Conference
«AL-FARABI'S LEGACY TO THE HISTORY OF MANKIND»
dedicated to the 1155th anniversary of Abu Nasr Al-Farabi**

Almaty, April 2-3, 2025

**Алматы
“Қазақ университеті”
2025**

болды. Исламизмның таралуына бірден-бір себепкер болған Мәймун әл-Қаддаха еді. Ол исмаилиттік доктринаны ашық түрде насихаттап, алайда өзін қарапайым саудагер немесе кәсіпкер ретінде көрсететін. Бірақ исмаилиттік идеологияның құрылуына негізгі себепкер Абдулла ибн Мәймун еді. Өзінің ілімін таратуда Ахваз (оңтүстік-батыс Иран) қаласын таңдады. Исламиттер аббасидтік репрессиядан құтылу үшін өздерінің әрекеттерін өте жасырын жасады. Абдулла ибн Мәймун қайтыс болған соң, оның жолын шәкірттері жалғастырып, атап айтқанда, Хамдан Карматтың ықпалы үлкен болды.

Ижри 269 жылы Абдулла әл-Маһди Фатимид мемлекетін құрады. Ол шииттік жолдың басты орталығы болады. Аббасидтер идеологиялық конфликттерді бастан кешіріп, әсіресе, дәстүрлі әһлу сунна әл-жамаға мен реформаторлар арасындағы дау-дамай әртүрлі діни ағымдарды шығарды. Ең басты сұрақ Құранның жаратылуына қатысты туындады. Каламисттер (муғтазилиттер) Құранды жаратылған десе, дәстүршілдер қарсы пікірді ұстанды. Бұл мәселе халиф әл-Муғтасымның тұсында өз шегіне жетті. Білетініміздей, халиф муғтазилиттік көзқарасты ұстанатын. Сол себепті де Құран жаратылған деген концепцияға қарсы шыққандарды қудалап отырған. Мысалы Ахмад ибн Ханбал осы доктринаны қабылдамағандықтан түрмеге қамалады.

Аббасидтік халифаттың екінші кезеңінде ежелгі грек ойшылдарының мұсылман қоғамына ықпалы мен әсері философиялық тұрғыдан әсер ете бастады. Бұл қоғамда мұсылман ғалымдарының екі топқа бөлінуіне әкеліп соқты. Бірінші топ философияны қолдап, оны ислам сенімімен ұштастыруға тырысса, екіншілері философияның әсеріне қарсы болып, оны дін үшін қауіпті деп санады.

Ашғари мазһабының кең таралуы муғтазилиттерді әлсіретті. Әбу әл-Хасан әл-Ашғари муғтазилиттік сенімнен бас тартып, сунниттік теологиялық қағидаларға сәйкес келетін мектеп негіздерін құрады. Олар муғтазилиттерді қатты айыптап, 300 жылы қарулы қақтығыс орнайды. Ашғариліктердің ықпалымен муғтазилиттерді репрессияға салып, олардың дін басшыларын қудалауға салады.

Қайталанып отырған, мемлекет үшін аса қауіпті болған жағдайлардың кесірінен және жаңадан туындаған мәселелерді шешу үшін, Аббаси мемлекеті елден тыс әскери күштерге жүгінуге мәжбүр етті. Жоғарыда әл-Муғтасым өзінің жеке әскері үшін түркі күштеріне жүгінгенін атап өттік. Ал, бұл өз кезегінде әл-Муғтасымды одан сайын түркі күшіне сенуге, сүйенуге әсер етті. Мемлекет сол кезде Бабақ әл-Хуррамидың тарапынан көтеріліске қарсы тұруға мәжбүр болды. Ал, шекарада византиялықтардан қауіп төніп тұрды. Сонымен қатар, Шам мен Мысыр халқының наразылары болды. Түркілер Ислам әлеміне өздерінің батырлығымен, қайсарлықтарымен танымал болғанымен, олар мемлекетті толықтай басқаруға шамалары келмеді. Бірақ уақыт өте келе, түркілер мен басқа да топтардың әсері артып, әл-Фарабидің уақытында әскери аристократиялық топқа айналып, биліктің барлық тетіктері қолдарында болды. Әл-Фараби осы әскери күшті сол заманда мемлекеттің, елдің құлдырауында басты себептерінің бірі деп санады. Осы мәселе оның «Қайырымды қаласында» әскери күшке маңызды рөл бермегені де болуы мүмкін. Көптеген қалаларды «Қайырымды қала» деп санамады. Сондықтан әл-Фарабидің әскери күштен үзілді-кесілді бас тартуы таңқаларлық емес, өйткені ол өз көзімен әскери күштің үстемдігі мен оның қалаған қоғамындағы билік үшін күрестің қандай салдары болатынын көрді.

Әл-Фараби өз көзімен орталық, негізгі биліктің әлсіздігін және оның діни биліктен, яғни шариғаттан алыс болғанын, оның әскери аристократияға тәуелді болғанын көрді. Соның себебінен, халифатты қалпына келтіру және мығым үкімет билігін құрудың қиын болатынын көрді. Алайда, шынайы шешімнің ең алдымен үкіметті біріктіріп, тиранияның көзін жоюда, көзқарастар мен пікірлерді біріктіріп, тек құр пікір пен ойлардан тұрмайтын, дәлелдерге құрылған қуатты сенім күшін құруда деп санады. Пікір таластар мен дәлелдерге ғана сүйеніп, мақсатқа жете алмайды, керісінше, бұл нәрсе адамдарды секталар мен ағымдарға бөледі, ал бұнымен «қайырымды қаланы» құру екіталай. Сол үшін, философиялық дәлелдер мен даналыққа жүгіну қажетпіз деп санады [5].

Қорытынды. Зерттеу нәтижесінде анықталғандай, Әбу Насыр әл-Фарабидің философиялық көзқарастары оның өмір сүрген тарихи және саяси жағдайларымен тығыз байланысты қалыптасты. Бағдад қаласындағы діни-саяси қақтығыстар, әлеуметтік теңсіздік пен әскери аристократияның билікке араласуы ойшылдың идеалды қоғам туралы ойларын жетілдіруге мәжбүр етті. Әл-Фараби өзі өмір сүрген ортада орын алған түрлі қайшылықтарды саралай келе, қоғамның тұрақты дамуы мен гүлденуінің негізі – білім мен парасаттылықта екенін дәлелдеді. Әл-Фараби идеал қоғамды әділеттілік, бірлік пен парасат үстемдік құрған орта деп таныды. Оның пайымдауынша, қоғамның дамуында діни алауыздық пен саяси күрестер емес, адамгершілік пен даналық шешуші рөл атқаруы тиіс. Философтың көзқарасында қайырымды басшы – халықты бақытқа жеткізетін тұлға ретінде сипатталады. Мұндай басшының міндеті халықты білімге, әділетке және жоғары моральдық құндылықтарға жетелеу болуы керек. Сондықтан әл-Фарабидің философиялық мұрасы – тек өз дәуірінің әлеуметтік-саяси мәселелеріне жауап қана емес, бүгінгі заман үшін де маңызды рухани мұра. Оның ойлары қазіргі таңда қоғамды әділеттілік пен парасаттылыққа негіздеу мәселесінде өзектілігін жоғалтпайды. Әсіресе, мемлекет пен қоғамның үйлесімді дамуы, адам құқығы мен бостандығының қамтамасыз етілуі мәселелерінде әл-Фараби мұрасы құнды әрі қажетті бағыт-бағдар бола алады. Қорытындылай келе, әл-Фарабидің философиясы – адамзат өркениетінің ортақ игілігі. Ол адам мен қоғамның даму заңдылықтарын түсіндіріп қана қоймай, қазіргі заманғы әлеуметтік және саяси процестерді дұрыс бағамдауға мүмкіндік беретін ілім. Әл-Фарабидің еңбектері мен ойлары әлі күнге дейін әлемдік философия мен саясаттану ғылымында маңызын жойған жоқ және болашақта да өзекті бола бермек.

Әдебиеттер:

1. أبي نصر الفارابي. رسالة في السياسة // مقالات فلسفية قديمة لبعض مشاهير العرب. - بيروت: المطبعة الكاثوليكية، 1911. - ص 19.
2. عبد السلام بنعبد العالي. النظر والفلسفة السياسية عند الفارابي. - بيروت: دار الطليعة، 1986. - ص 26، 227.
3. الفارابي. كتاب الحروف. - بيروت: دار المشرق، 1970. - ص. 132.
4. زايد سعيد الفارابي. - الطبعة الثالثة. - القاهرة: دار المعارف، 2002. - ص 5.
- عبد السلام بنعبد العالي. النظر والفلسفة السياسية عند الفارابي. - بيروت: دار الطليعة، 1986. - ص 5.52.

FAROBİY MA'NAVİY-AXLOQIY QARASHLARIDA INSON KAMOLOTI MASALASI

*Koshanova N.M., Chirchiq davlat pedagogika universiteti
v.v.b dotsenti., pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

Anotatsiya: Ushbu maqolamizda Uyg'onish davri buyuk mutafakkiri Abu Nasr Farobiyning inson kamoloti masalasidagi axloqiy didaktik qarashlari muhokama qilingan, shuningdek mazkur g'oyalarning bugungi kundagi yoshlar tarbiyasidagi ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy-falsafiy tafakkur, komil inson, fozil shahar, axloq, tug'ma fazilat, ma'naviy meros, ideal hukmdor, baxt-saodat.

Insoniyat tarixida ko'plab olimu fozillar yashab o'tgan. Ammo insoniyat ma'naviyatini rivojlantirishga umrini sarflagan, shunday buyuk zotlar borki, ular qoldirgan ilmiy meros insoniyat tamadduniga ming yillardan buyon hissa qo'shib kelmoqda. Shular jumlasidan, avlodlar tomonidan e'tiborga va e'tirofqa sazovor bo'lib kelayotgan, Sharq ijtimoiy-falsafiy tafakkuri taraqqiyotiga beqiyos hissa qo'shgan buyuk allomalardan biri shubhasiz Abu Nasr Farobiydir.

Farobiy tabiiy-ilmiy va ijtimoiy bilimlarning deyarli barcha sohalarini o'z ichiga olgan 160 dan ortiq asar yozgan qomusiy olim sifatida haqli ravishda "Sharq Arastusi", "Ikkinchi muallim" nomlariga sazovor bo'lgan. Farobiy mantiq, metafizika, axloq va siyosat sohalarida samarali ijod qilish bilan birga, antik davr yunon olimlarning asarlarini sharhlaganligi va ularni yangi g'oyalar bilan boyitganligi bilan e'tirofqa sazovordir. "Arastuning metafizika asariga sharh", "Baxt-saodatga erishuv haqida", "Tirik mavjudot a'zolari haqida", "Fozi odamlar shahri" kabi asarlari ayniqsa muhim ahamiyatga ega.

Farobiy ilmiy merosi g'arb va sharq olimlari tomonidan tizimli o'rganilmoqda. Jumladan, o'rta asr sharq mutafakkirlaridan Ibn Xallikon, Ibn Abu Usayb'a, Bayhaqi, Ibn Sino, Beruniy, Ibn Rushd, Ibn

Xaldun kabi ko'plab o'z davrining buyuk allomalari Farobiy ta'limotlarini chuqur o'rganib, uni yana yangi g'oyalar bilan boyitishga va to'ldirishga harakat qilgan.

Farobiy ilgari surgan g'oyalar qiziqish ayniqsa XVI-XX asrlarda yanada jonlanadi. Hatto Yevropa olimlari ham Farobiy asarlariga qiziqish bildirib boshlaydi. Xususan, B.M. Shtrensheynder, Karra de Vo, T.F.Bur, G. Lev Farobiy merosini tizimli o'rganadi.

Farobiy ilmiy merosida o'sib kelayotgan avlodni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash masalalari ahamiyatga molikdir. Uning ta'lim-tarbiyaga oid qarashlarida insonparvarlik g'oyalari alohida o'rin egallaydi. U "ta'lim degan so'z insonga o'qitish, tushuntirish asosida nazariy bilim berish, ma'lum bir hunarni egallash uchun zarur bo'lgan amaliy malaka",- deb hisoblaydi. Farobiy tarbiyalanuvchi ixtiyoriy ravishda zaruriy, aqliy va axloqiy xislatlarni egallashga intilishi, shuningdek, bilimli, to'g'risoz va haqiqatni sevishtirishga, jasur, do'stlarga sadoqatli bo'lish kabi fazilatlarini egallashga intilishi lozim deb hisoblaydi. U tafakkur va nutqning rivojlanishini ta'lim-tarbiyada muhim jarayon deb biladi. Insonga ta'lim va tarbiya berishni muhim deb hisoblagan olim ta'lim-tarbiya usullaridan kutilgan maqsad asosiy o'rinni egallashini ta'kidlaydi.

Faylasuf ilk boshlang'ich bilimlardan foydalanib, yangi bilimlarga ega bo'lish insonga berilgan birinchi imkoniyat deb biladi. Inson shu shu imkoniyatdan foydalanib kamolotga erishadi. U insonni baxt-saodatga yetkazadigan ixtiyoriy erkin ish-harakatlar go'zal ish-harakatlar ekanligini, ularni keltirib chiqaruvchi xulq-odad, fazilatlar ekanligi ta'kidlaydi. Inson uchun baxt-saodatga yetishishga to'sqinlik qiluvchi ish-harakatlar deyilganda esa xunuk, tuban ish-harakatlarni tushunadi va bunday ishlar sirasiga yomon xulq va odatlar, gunoh ishlar, tuban illatlarni kiritadi.

Farobiy inson ma'naviy hayotida ikki muhim tomoni: aql-idrok va axloqga alohida e'tibor qaratadi. Farobiy tafakkur qilish jarayonida fikr quvvati va turli aqliy narsa tushunchalarning suvratlari shakllanib borishini ta'kidlab, inson aqliy qobiliyati u tug'ilganidan tabiiy holda, aqliy tushunchalarni, idrok etishga tayyorlangan bo'ladi, deydi. Uning fikricha idrok qobiliyati hamma turlicha bo'lib, ba'zilar idrok etish imkoniyatlari bo'lmasa, ba'zilar esa bu imkoniyatlarini ishlatmasliklarini aytadi.[1;229]

Mutafakkirning fikricha ta'lim jarayonidagi yaxshi natija nazariy bilim va amaliy harakat, faoliyatning birlashib borishi natijasi sifatida yuz berishini aytadi. Haqiqatdan ham nazariy bilimning o'zi yetarli emasligi uni amaliy jarayon bilan bog'lash samarali ekanligi bugungi kun ta'limida ham yaqqol ko'zga tashlanmoqda. Bu esa Farobiyning ta'lim-tarbiya haqidagi qarashli nafaqat o'rta asrlarda, balki bugungi va ertangi kun uchun ham nihoyatda ahamiyatli ekanligidan dalolat beradi. Mutafakkirning ayniqsa tarbiya usullari haqida bergan tavsiyalari nihoyatda o'rindir. U tarbiya berishda ikki xil usulni taklif qiladi:

1. Ilhomlantiruvchi, qanoatbaxsh, rag'batlantiruvchi so'zlardan foydalanish. Bu usul ta'lim oluvchida ta'limga g'ayrat, kasbga intilish harakatlarini yuzaga keltiradi.

2. Majbur etish, jazolash usuli. Bu usulni u birinchi usul natija bermaganida qo'llash lozimligini aytadi.

Oldingi davrlarda ota-onalar o'z farzandlarini ta'lim olishga va hunar egallashga berganlarida "eti sizniki, suyagi bizniki" qabilidagi so'zni ishlatishgan. Bu ta'limiy natijaga erishishda otabobolarimizning murabbiy-ustozga farzandlarini ishonganligi, jazolash imkoniyatini berishganligini bildiradi. Bugungi kun ta'lim sifatini ta'minlashdagi asosiy muammo mana shu ikki usuldan samarali foydalanilmayotganligini ko'rishimiz mumkin. Qomusiy olim inson fazilatlarini ikkiga: tug'ma va yashash jarayonida paydo bo'ladigan fazilatlariga bo'ladi. Tug'ma fazilatlarining hayotda kam uchrashi, inson axloqiy fazilatlarini hayoti davomida asta-sekin tarbiya vositasi egallab borishi, tug'ma fazilatlar ham tarbiyalab, yo'lga solinib turilmasa, tez so'nib qolishi mumkinligi haqida mushohada qiladi.

Farobiy insonning aqliy va axloqiy jihatlariga alohida e'tiborini qaratadi. Xususan, "Fozil odamlar shahri" asarida o'n ikki tug'ma xislatni birlashtirgan kishigina axloqli inson bo'la olishini ta'kidlaydi. Bular jumlasiga quyidagilarni kiritadi:

- birinchidan, barcha a'zolari mukammal taraqqiy etgan, sog'lom bo'lishi;
- ikkinchidan, tez fahm qiladigan so'zlovchining maqsadini tez payqay olishi;
- uchinchidan, xotirasi juda kuchli va mustahkam bo'lishi;
- to'rtinchidan, zehni tez va o'tkir bo'lishi;

- beshinchidan, nutqi ravon, fikri teran, muloxazalarini yorqin bayon eta olishi;
- oltinchidan, bilish va o'rganishda ishtiyoqi baland bo'lishi, bilimlarni charchashni sezmasdan o'zlashtira olishi;
- yettinchidan, nafsini tiya olishi, qimor o'yinlaridan jirkanishi;
- sakkizinchidan, haqiqatni sevishi;
- to'qqizinchidan, g'ururli va vijdonli bo'lishi;
- o'ninchidan mol-duyo yig'ishga berilmasligi;
- o'n birinchidan, adolatli bo'lsin, odamlarni adolatga targib qiladigan bo'lishi;
- o'n ikkinchidan, adolatli bo'lsin ammo qaysarlik qilib, o'zboshimchalikga berilmasligi. [6]

Farobiy "Baxt-saodatga erishuv haqida" asarida bilimlarni o'rganish tartibi haqida fikr yuritadi. Bunda inson avvalo olam asoslari haqidagi, zaruriy bilimni o'rganishi lozim deb hisoblaydi. Undan keyin tabiiy ilmlarni, xususan tabiiy jismlar tuzilishi, shakli, osmon haqidagi bilimlar, keyingi bosqichda esa jonli tabiat, ya'ni o'simlik va hayvonot olami haqidagi ilmi o'rganishni joiz deb biladi. Farobiy insonni kamolotga erishuvida ta'lim-tarbiyani to'g'ri yo'lga qo'yish muhimligini ta'kidlaydi. Ta'lim – tarbiya orqaligina inson ham aqliy, ham axloqiy jihatdan kamolga yetadi.

Farobiy inson hayotining pirovard maqsadi bu baxtga erishish deb hisoblagan va uni intellektual va ma'naviy barkamollik bilan tenglashtirgan. Insondagi axloqiy fazilatlar baxtga erishish uchun zarur deb hisoblagan. Bunday fazilatlar esa rahbar tomonidan aql va yo'l-yo'riqdan to'g'ri foydalanish orqali rivojlantiriladi, deydi. Shuningdek, mutafakkir kishilarning salohiyatlarini ro'yobga chiqarishda jamiyatning o'rni va roli katta ekanligini ta'kidlaydi. [3;50-52] Platon g'oyalarini tizimli o'rgangan Farobiy ideal hukmdorning xususiyatlari haqida mushohada qilib, davlatning pirovard maqsadi o'z fuqarolarining baxtga erishishida yordam berish deb biladi. Bu o'rinda Farobiy jamiyatdagi kishilarning intellektual va ma'naviy kamolotga erishishini nazarda tutadi.

Farobiy jamiyatda insonlar bir-birining ko'magisiz, aloqa qilmasdan turib yashay olmasligi, hamjixatlik va hamkorlikning inson hayotidagi ahamiyatini ta'kidlagan holda "Inson o'z tabiati bilan shunday tarkib topganki, o'zining mavjudligi va oliy darajadagi kamolotga erishuvi uchun ko'p narsaga muxtoj. U bularning barchasiga yakka o'zi erisha olmaydi va ularga erishish uchun jamoaga muxtoj. Bu jamoaning har bir a'zosi u muxtoj bo'lgan naraslarning birortasi bilan uni ta'minlaydi",-deya inson kamolatida jamiyatning naqadar katta roli borligiga urg'u beradi. [4]

Farobiy fozil shahar, davlatni insonning sog'lom tanasiga o'xshatadi va tananaing barcha a'zolari bir-biriga muxtoj va bog'liqligini quyidagicha ta'kidlaydi: "tananaing sog'ligini va kamolotini ta'minlash uchun bir-birlari bilan mustahkam aloqada bo'lganliklari va bir-biriga yordam berganliklari kabi fozil shahar-davlatning fuqarolari ham bir-biriga bog'liqdirlar. Ularning har biri ma'lum mavqega ega va ma'lum vazifalarni amalga oshiradilar". [2]

Farobiyning fozil jamoa haqidagi qarashlari axloqiy kamolot va baxt-saodatga erishish va insonparvarlik g'oyalari bilan uzviy bog'liq hisoblanadi. Farobiy aql, ilm va ma'rifatni baxt-saodatga erishishning asosiy kaliti, vositasi sifatida biladi. Olim tug'ma fazilatga insondagi o'tkir zehnlilik, biror narsani bilishda o'ta qobiliyatlikni kiritadi. Alloma mukammal avlodni voyaga yetkazishda bilimli qilishning o'zi yetarli emasligi, balki aqliy va axloqiy tarbiya muhimligini ta'kidlaydi. Haqiqatdan ham hozirgi kunda ta'lim tizimida asosan ta'lim sifatiga urg'u berilib, axloqiy tarbiya keyingi o'ringa tushib qolayotgan muammoli davrda, tarbiyaning birlamchi bo'lishi ta'lim sifatiga ham ijobiy ta'sir qilishini anglamoqdamiz. Zero bu haqiqatlar bundan ming yillar oldin buyuk bobokalonimiz tomonidan ta'kidlab o'tilgan edi.

XULOSA. Farobiyninmg fazilatli shahar haqidagi konsepsiyasi axloq va davlat boshqaruvi haqidagi qarashlari bugungi avlodni munosib tarbiyalashdagi zamonaviy muammolar uchun istiqbolli yechimni bera oladi. Farobiy qarashlaridagi jamiyatda har tomonlama yetuk insonlarning tarbiyalanishini davlat boshqaruvi xususiyatlari, davlat boshlig'ining fazilatlariga, jamiyatda yaratilgan shart-sharoitlarga bog'lanishi juda asoslidir. Uning jamiyat va axloq haqidagi ta'limoti nafaqat o'rta asrlar uchun, balki keyingi davrlardagi ijtimoiy-falsafiy, siyosiy va axloqiy tafakkur rivojiga katta hissa qo'shgan. Farobiy qoldirgan meros biz uchun bugungi kunda ham nihoyatda ahamiyatlidir. Markaziy Osiyoda O'zbekiston va Qozog'iston Respublikalarida "farobiyshunoslik" ilmiy yo'nalishining yuzaga

духовного самосовершенствования. Разум ведет человека к истине, счастью и гармонии, а также способствует созданию идеального общества, в котором доминируют справедливость и моральные ценности.

Во вторых Фараби представляет интеллект как сложную и многослойную структуру, которая развивается по мере того, как человек расширяет свои познания и обретает мудрость. Эти ступени показывают процесс от базового восприятия до достижения высших философских и духовных откровений. Развитие интеллекта, по Фараби, не является линейным, а представляет собой путь от простого восприятия мира к глубокому осмыслению и единению с высшими истинами.

В третьих, психологический аспект философии Фараби касается вопросов внутренней гармонии личности, её стремления к совершенству через развитие разума и преодоление низменных страстей. Фараби рассматривает человека как существо, способное к саморазвитию и акцентирует внимание на важности нравственных и интеллектуальных усилий для достижения счастья и гармонии в жизни.

Литература:

1. Otajonov M. Psixologiya tarixi (Oliy o'quv yurtlarining psixologiya yo'nalishi talabalari uchun darslik): o'quv-uslubiy nashr; lotin yozuvida; M.Otajonov. – “Farg‘ona” nashriyoti, 2023. – 432 b. ISBN 978-9943-9194-4-0

2. Yuldashev, F.A. Abu Nasr Forobiy musiqa nazariyasining konseptual tahlili. Monografiya / F.A.Yuldashev. – Farg‘ona: 2024 - 120 b.

МАЗМҰНЫ

Мейірбаев Б.Б. Алғы сөз.....	3
------------------------------	---

ПЛЕНАРЛЫҚ БАЯНДАМАЛАР

Алтаев Ж. Фарабитану мектебі: қалыптасуы мен методологиялық мәселелері.....	6
Seitakhmetova N.L., Bektenova M.K. Philosophy as a scientific and educational project in the work of al-Farabi.....	9
Тулеубаева С.А. Формирование философского словаря аль-Фараби: взгляд с Востока и Запада.....	15
Шермухамедова Н.А. Идеи аль-Фараби об обществе и познании.....	20

1-СЕКЦИЯ. ӘЛ-ФАРАБИ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТТЕР СҰХБАТЫ СЕКЦИЯ 1. АЛЬ-ФАРАБИ В ДИАЛОГЕ КУЛЬТУР SECTION 1. AL-FARABI'S ROLE IN CULTURAL DIALOGUE

Ахметжанова Ғ.Р. Әлемдік мәдениеттегі әл-Фарабидің рухани мұрасы.....	24
Бокошов Ж. Аль-Фараби об онтологии будущего и некоторые методологические вопросы современных «исследований будущего».....	27
Джуншеев Р.Е. Әл-Фараби этикасы және жаһандану дәуіріндегі құндылықтар мәселесі.....	31
Жакупбекова Д. Деколониальная эпистемология – учимся «учиться заново» у аль-Фараби.....	37
Калишева Н.Х., Жолмухамедова Н.Х. Гуманистический потенциал политической философии Абу Насра аль-Фараби.....	40
Сатершинов Б.М. Әділ қоғам қалыптастыру мен орнықты даму және әл-Фараби ілімі.....	46
Тайжанов А.Т. Ұлы дала ойшылдарының рухани-тарихи жалғастықтары мен дүниетанымдық сабақтастықтары.....	50
Умарова Р.Ш. Абу Наср аль-Фараби – основатель восточного перипатетизма.....	56
Эрназаров Д.З. Из истории изучения наследия аль-Фараби в странах Ближнего и Среднего Востока.....	60

2-СЕКЦИЯ. ӘЛ-ФАРАБИ ЖӘНЕ АБАЙ: РУХАНИ МҰРА ҮНДЕСТІГІ СЕКЦИЯ 2. АЛЬ-ФАРАБИ И АБАЙ: ГАРМОНИЯ ДУХОВНОГО НАСЛЕДИЯ SECTION 2. AL-FARABI AND ABAI: HARMONY IN SPIRITUAL HERITAGE

Аймаганбетова О.Х., Сариева Э.М. Этические ценности и их роль в преодолении кризиса идентичности среднего возраста: интеграция идей аль-Фараби.....	64
Alimbekova G.T., Bakytzhanova A.A. The role of science and knowledge in the lives of young people: al-Farabi's legacy through the lens of the sociology of knowledge.....	67
Алтынбеков Қ., Алтаев Ж. Әл-Фараби және Абай шығармашылығындағы рухани тамырлар.....	74
Дүйсенбаев А.Қ., Балтымова М.Р. Әл-Фараби мұрасындағы тәрбие тағылымдары.	83
Ильин А.Г. Интериоризация толерантности в современном обществе сквозь призму мудрости.....	86
Курултаев А.К., Исмаилов К.К. Аль-Фараби о роли личности в развитии общества.	89
Қасабекова Е.Қ. Таяу Шығыс ойшылдарының философиясы: әл-Фарабидің «Бақыт жолын сілтеу» трактатындағы мысалында.....	91